

Jože Plečnik (1872-1957)

Delo arhitekta Jožeta Plečnika (1872-1957) zaznamuje tri srednjeevropska mesta: Dunaj, Prago in Ljubljano. Na Dunaju, kjer se je šolal pri arhitektu Ottu Wagnerju, se je odlikoval s postavitvijo Zacherlove palače (1903-1905), ki sodi po splošnem mnenju kritike med pionirska dela evropske moderne arhitekture. Poleg nekaterih družinskih hiš, notranjih ureditev in vodnjaka Karla Boromejskega (1906-1909) je svoje delo na Dunaju sklenil s cerkvijo sv. Duha na Ottakringu (1910-1912), ki je bila ena prvih sakralnih stavb, izvedenih v železobetonu v vsem avstro-ogrskem cesarstvu. Njegov praški opus obsega obsežne preureditve praškega gradu in vrtov (1920-1933) ter cerkev presv. Srca Jezusovega na Vinohradih (1928-1932). Na povabilo češkoslovaškega predsednika Tomaša G. Masaryka je na praškem gradu, ki si ga je predsednik izbral za svojo rezidenco, preuredil številne grajske notranjščine, I. in III. dvorišče, Rajski vrt, Vrt na Okopih in Vrt na Bastiji, v katerih naj bi se na izrecno predsednikovo željo zrcalile ideje svobode in demokracije. Po prihodu v Ljubljano leta 1921, kjer so mu ponudili mesto profesorja na novo ustanovljeni ljubljanski univerzi, je vse ustvarjalne moči posvetil urbanističnemu oblikovanju mesta. Pred očmi je imel Ljubljano, novo nastajajočo prestolnico Slovencev, in ji namenil vsebino in vizijo novih Aten. Ne le da je v mestu zasnoval opus ključnih stavb, ki so zaznamovale antične Atene, tudi celotni videz Ljubljane naj bi bil po njegovem mnenju spet sredozemski. Veličastnosti zamisli je pridružil še povsem svojevrsten način oblikovanja mesta. Od svoje hiše v Trnovem je oblikoval kopno os, ki pelje po Emonski in Vegovi cesti naravnost v osrčje mesta na Kongresni trg in park Zvezdo. Nedaleč stran od njegovega doma se reka Ljubljanica cepi na Ljubljanico in Gruberjev kanal. Tam je nastala tako imenovana Špica. Oblikoval je torej tudi vodno os, celotno porečje Ljubljanice skozi mesto, od Špice mimo sprehajališča z vrbbami ob Trnovskem pristanu in izliva Gradaščice do Šentjakobskega mostu, dalje mimo svojega Čevljarskega mostu do Tromostovja, ki pomeni vrh v nastali kompoziciji. Ob mostu je oblikoval dolgo potezo Tržnic in jo sklenil z Zapornico, slavolokom, kjer reka Ljubljanica zapušča mesto. Na ti dve osi je položil nekaj pravokotnic: oblikovano porečje Gradaščice, Zoisovo cesto z iztekom na Šentjakovski trg in nadaljevanje s Potjo na grad ter ambiciozno zasnovano os od Rožnika mimo Tromostovja na Ljubljanski grad, 6 7 od katere mu je uspelo uresničiti le veliko sprehajališče v Tivoliju, na gradu pa preureditev obzidne trdnjave Šance. V nastalo mrežo je postavljal svoje stavbe, ki dajejo osnovni mreži temeljne poudarke in jo logično nadgrajujejo, tako Križanke, Narodno in univerzitetno knjižnico, Uršulinsko gimnazijo, Vzajemno zavarovalnico. Številne druge so ostale zgolj v načrtih. Zunaj ožjega središča, vendar domala vse v kontekstu repertorija novih Aten so nastali cerkev sv. Frančiška v Šiški, Stadion, Baragovo semenišče, pokopališki kompleks poslovitvenih vežic Žale in na južnem obrobju Ljubljane v Črni vasi še cerkev sv. Mihaela na Barju. Razen Križank so vsa ta dela z urbanističnimi potezami vred nastala v manj kot dvajsetih letih (1925-1944). Tako je lahko arhitekt še sam opazoval kako mesto, zlasti v starem delu, polno učinkuje. In tu so še nekatere njegove oblikovne posebnosti. Plečnik je praviloma uporabljal klasične oblikovne prvine, kot so stebri, preklade, balustri, stebriči ipd., vendar je vse te oblike predeloval na oseben in zelo izviren način. Njegove oblike so duhovite, humorne, včasih opremljene celo z erotičnimi namigi, z drugo besedo: subverzivne. Z njimi je razkrojil klasični red in njegov v zgodovini utrjeni pomen, da bi bile lahko nekoč kot ključne prvine javnih prostorov, trgov, mostov, stopnišč, kolonad ipd. na voljo dobessedno vsem meščanom brez razlike. Po vseh teh lastnostih se Plečnikova Ljubljana uvršča med najpomembnejše celostne umetnine 20. stoletja in je tako svetovni urbanistični fenomen.

1. Tromostovje (1929-1932)

Je ključna točka, kjer se križata dve Plečnikovi urbanistični osi: vodna os in os, ki povezuje Rožnik oziroma Tivoli s ključno mestno dominantno - ljubljanskim gradom. Osrednji kamniti most Tromostovja iz 19. stoletja stoji na mestu nekdanjega lesenega, vendar strateško pomembnega srednjeveškega mostu, ki je povezoval dežele severozahodne Evrope z Balkanom oziroma z jugovzhodno Evropo. Arhitekt je, da bi povezal Prešernov trg s starim mestnim jedrom v obliki nekakšne razširjene ploščadi, osrednjemu mostu dodal dva mostova za pešce. S tem je pridobil sijajne poglede v vrzeli med mostovi in v njih na spodnji rečni terasi zasadil topole, tako da so z ravni ceste vidne le krošnje, ki blago zastirajo poglede proti Mestni hiši in Robbovemu vodnjaku. S stranskih mostov se simetrično na vsaki strani spuščajo stopnice na nižjo raven, kar jim daje beneški videz. Tega je še podkrepil z balustradami iz umetnega kamna, z masivnimi stebriči, nanje pa je na nekaj ključnih točkah razmestil sveta. Betonske glave na prekladah ustvarjajo z ljudmi v gibanju zanimive optične učinke. Na desnem bregu se most veže na prodajalno spominkov Darila Rokus (nekdaj cvetličarno); na levem bregu pa stoji kot mali pendant arhitekture tobačni kiosk.

2. Narodna in univerzitetna knjižnica – NUK (1935-1941)

Je najpomembnejše Plečnikovo delo v domovini. Stoji na arhitektovi kopni osi med Vegovo, Turjaško in Gosposko ulico, na mestu po potresu podrtega Knežjega dvorca, zgodnje baročne palače iz 17. stoletja. Stavba deluje od zunaj kot masivni blok - arhitekt se je zgledoval pri italijanskem palazzu - temeljni motiv ureditve pročelja v kombinaciji opeke in različno obdelanih kamnitih klad pa dolguje hiši rimskega umetnika Federica Zuccarija. Pogled na tloris zgradbe pokaže, da je deljena na štiri trakte in osrednjega veznega, namenjenega monumentalnemu stopnišču. Ta povezuje glavni vhod na Turjaški ulici s traktom povprek ležeče velike čitalnice, ki se z velikima steklenima stenama odpira na Vegovo oziroma Gosposko ulico. Štiri mala stopnišča so nameščena v vogalih stavbe. Vrata v knjižnico krasita glavi konjičkov na kljuki, podoba Pegaza, ki obiskovalca ponese v hišo muz. Takoj po vstopu v malo temno vežo obiskovalec ujame žarek svetlobe, ki prihaja skozi vrhnja okna velike čitalnice. Sledi mu skozi s temnim kamnom obdelano stopnišče in stebrišče, vse do čitalnice. "Iz mraka neznanja v svetlobo znanja in razsvetljenja" se glasi osrednja misel, položena v to sijajno hišo.

3. Križanke (1952-1956)

Križanke so razmeroma obsežen samostanski kompleks s cerkvijo ter s spremljajočimi stanovanjskimi in drugimi objekti nemškega viteškega reda. Ta se je naselil v Ljubljani kmalu po sredi 13. stoletja. Prvotno zgodnjegotsko redovno cerkev je v začetku 18. stoletja nadomestila kakovostna baročna stvaritev Italijana Domenica Rossija. Prvotni samostanski trakti so bili temeljito predelani v 16. stoletju in pozneje. Po zadnji vojni so oblasti redovnike izselile in namenile večji del kompleksa Ljubljanskemu estivalu, del pa Srednji šoli za oblikovanje in fotografijo. Plečniku so zaupali celotno prenovo. Ta je z vrsto oken odprl samostanski zid in tako zvalil poglede v notranjščine kompleksa. Na vzhodni strani cerkve je uredil lopo z lapidarijem, na zahodni pa veliko dvorišče, obdal osrednji trakt z novim arkadnim motivom in kolonado v nadstropju, prečnega pa okrasil z zgrafitom. Desno stranico je naselil s svetili in na terasi postavil pergolo. Njegova učenca Anton Bitenc in Viktor Molka sta uredila odprto gledališče na samostanskem vrtu, sam pa se je posvetil urejanju gostinskega lokala in, sredi kompleksa, oblikovanju Peklenskega dvorišča. Gre za pozno Plečnikovo delo, pri katerem se izraža njegov čut tako za dekorativne kot za duhovite rešitve, denimo z razsvetljavo v Peklenskem dvorišču.

4. Spomenik Napoleonu in Iliriji, Vegova cesta (1929-1932-1940)

Območje Emonske in Vegove ulice se je izoblikovalo v 19. stoletju, potem ko so zasuli jarek ob vzhodnem obzidju srednjeveške Ljubljane. Plečnik je dal celotni potezi enoten kakovostni oblikovni nagovor, zadnji poudarek pa tik pred smrtjo z ureditvijo Križank. Začel je z obeliskom (1929), posvečenim Napoleonu in časom Ilirskih provinc, ki so dali Slovencem predvsem slovenske šole. Postavil ga je v os Vegove in opremil z arhitekturo in drevjem tudi za poglede z Rimske ceste. Naslednji korak je bilo oblikovanje teras z glavami znamenitih slovenskih glasbenikov na podstavkih pred Glasbeno matico (1932). Vzporedno s ozidavo Narodne in univerzitetne knjižnice je urejal tudi teraso pred knjižnico na ostankih prvotnega podvojenega mestnega obzidja. Potezo uvaja spomenik pesnika Simona Gregorčiča (1937), na terasi pa se poleg drevja in grmičevja vrstijo spomeniki vidnih slovenskih jezikoslovcev in parkovne klopi. Vegova cesta se ob poslopju univerze izteče na Kongresni trg, onkraj trga na robu parka Zvezda pa je postavil natančno v osi spomenika Napoleonu in Iliriji vremensko hišico, ki simbolično označuje konec kopne osi.

5. Gimnazija Jožeta Plečnika, nekdanja Uršulinska gimnazija (1939-1941)

Uršulinke so ob cerkvi in samostanu uspešno razvijale dekliško predšolsko, osnovno in gimnazijsko šolanje. Da bi dobile denar za pozidavo novega gimnazijskega poslopja, so odprodale del znamenitega Uršulinskega vrta, ki se je razprostiral zahodno od cerkve in samostana in ki ga danes zaseda poslovno-kulturni kompleks Trga republike. Plečnik je s postavitvijo stavbe Uršulinske gimnazije načrtoval podobo nove Šubičeve ulice. Zamislil si je trinadstropni blok nad visokim pritličnim pasom, namenjenim trgovinam z velikimi izložbenimi okni. Fasado polje je načrtoval z devetimi okenskimi osmi s polkrožno zaključenimi okni, čez te pa popeljal dvojni venec, in sicer tako da je okno vpeto med vencema, luneta pa seže v polje nad drugim vencem. Na strešni terasi je uredil kvadrati nadstrešek. Visoki nadstropni kamniti portal poudarja tretjo okensko os, preostalo pročelje pa je dekorirano s pasovi grobega ometa. V notranjščino vodi malo preddverje s kamnito oblogo, kjer so postavili Plečnikov bronasti portret kiparja Mirsada Begiča, v nadstropja pa stopnišče, vdolano med ploske loke.

6. Plečnikova hiša v Trnovem (1923-1925-1930)

To je hiša na Karunovi 4 v Trnovem, kjer je arhitekt bival in delal po vrnitvi v domovino od leta 1921 do svoje smrti leta 1957. Staro trnovsko hišo, ki se z enim krilom razvija ob cesti, z drugim, pravokotnim, pa seže v notranjost vrta, je leta 1915 kupil arhitektov brat Andrej. Po arhitektovem prihodu v Ljubljano so njegova sestra in vsi trije bratje sklenili, da bodo živeli skupaj, zato je arhitekt ob stari stavbi zasnoval in pozidal valjasti prizidek, prekrit s položno dvokapnico (1925). Pozneje je pred vhod postavil vestibul s stebri ob notranjih steklenih stenah, po odkupu sosednje hiše pa še zimski vrt s stebri ob južni strani steklenjaka (1930). Del vrta ob hiši je uredil kot park s čebelnjakom, drugi del pa je uporabljal za pridelovanje zelenjave. Razen brata Janeza nista ne starejši brat ne sestra nikoli živela v hiši. Po Janezovem odhodu si je vso hišo uredil za svoje potrebe: v pritlični okrogli sobi je imel spalnico, ob njej kopalnico, v nadstropni okrogli sobi pa atelje. Nadstropji veže okroglo stopnišče, napeljavajo v kvadratem obodu. Vsi izvorni ambientni so se ohranili in so kot del Arhitekturnega muzeja odprti za javnost. Muzej je začel svoje delo v hiši leta 1972.

7. Trnovski most (1929-1932)

Trnovski most je osrednja oblikovna prvina širše zasnovane Plečnikove preureditve porečja Gradaščice v njenem spodnjem toku in ob izlivu v Ljubljano. Arhitektka je zanimala sicer daljša poteza ob Gradaščici, vendar se ji je lahko podrobneje posvetil le v območju od Kolesarjeve do njenega izliva. Nekako na sredi te poteze dominira pročelje trnovske župnijske cerkve in oblikovanje trnovskega mostu se v marsičem veže nanjo. Njegova širina govori o podaljšanju trga pred cerkvijo na most, dvakrat dvoje piramid na mostnih vogalih ter vitka piramida kot kandelaber za razsvetljavo pa so oblikovna priprava na doživetje strmih strešin zvonikov, ki obstopata cerkveno pročelje. Mostno ograjo zapolnjujejo masivni balustri. Nasproti vitke piramide stoji kamniti kip sv. Janeza Krstnika, zaščitnika trnovske cerkve, delo Nikolaja Pirnata. Vozišče označujejo vitki stebriči, največje presenečenje pa je drevored brez na mostu, ki povezuje drevorede kostanjev na obeh bregovih Gradaščice v zaokroženo zeleno celoto. Ločni most je z obeh strani obložen z grobo obdelanimi kamnitimi kladami. Na krakovski strani je vdolbena v pročelje mostu kamnita plošča z napisom KRAKOVU, na trnovski strani pa TRNOVU.

8. Levstikov trg, nekdanji Šentjakovski trg in Marijin stebrič (1938)

Eno prvih javnih naročil, ki jih je Plečnik dobil od mestnih oblasti, se je nanašalo na ureditev Zoisove ceste in Šentjakovskega trga. Oboje je treba uvideti kot celoto, saj je Plečnik poskrbel, da opazovalec v gibanju po blagi strmini Zoisove ceste poveže konico Zoisove piramide ob njenem vznožju s konico strešine zvonika pri sv. Jakobu. Neposredno okolico cerkve je Plečnik ločil z vrsto visokih topolov od preostalega trga, nastalega po požaru jezuitskega kolegija leta 1774. Osrednji polkrožno zaključeni jezik parka je obdal s kroglastimi konfini, te pa pospremil z drevoredom kroglastih javorjev. V prednjem delu je stal stebrič z bronastim kipom Brezmadežne iz 17. stoletja, ki ga je arhitekt leta 1938 zamenjal s svojim, oblikovno učinkovitejšim stebričem. Na mejo med strogo urejenim delom parka ali "arhitekturo" in na videz neurejeno razpostavljenim drevjem v njegovem ozadju, "naravo", pa je postavil kamnit vodnjak. Krogle konfinov v povezavi z Marijinim stebričem aludirajo na jagode rožnega venca, misel pa podčrtujejo kroglasti javorji, po deset v vrsti ob robu parka.

9. Čevljarški most (1931-1932)

Na mestu Plečnikovega Čevljarškega mostu je nekoč stal leseni most, ki je povezoval dve ključni naselbini srednjeveške Ljubljane, Mestni in Novi trg. Na njem so imeli svoje delavnice čevljarji, po katerih je dobil tudi ime. Že v 19. stoletju so ga zamenjali z montažnim litoželeznim mostom, izdelanem v livarni Dvor pri Žužemberku. Plečnik ga ni zavrnil, ampak ga je dal prestaviti na mesto pred stavbo prosekture bolnišničnega kompleksa. Podobno kot v Trnovem si je tudi Čevljarški most zamislil kot široko ograjeno ploščad, ki povezuje mestna dela. Ploskev je oprl na betonski nosilec sredi Ljubljane. Spodnji rob ploščadi, gledano z reke, je z obeh strani opremil s konzolnim vencem, obdal z balustradama s preprostimi stebriči s kapiteli in razdelil s pilastri na pet polj. Na pilastre je postavil visoke gladke stebre s stiliziranimi kapiteli, nanje pa krogle. Z njimi je optično napolnil prostor med hišami na nabrežjih. Na obeh straneh betonske opore je v višini ploščadi namestil stebra, vrh kapitelov pa po tri svetila. Stebra s svetili sta nižja od preostalih stebrov, kar vnaša na most svojevrstno dinamiko. Enako kot arhitektura Tromostovju je tudi Čevljarški most iz umetnega kamna.

10. Tržnica (1940-1944)

Mestna občina na čelu z županom Jurom Adlešičem je načrtovala pozidavo novega Magistrata na Vodnikovem trgu. Potem pa je ugotovila, da mesarske tržnice na bližnjem nabrežju ne ustrezajo več higienskimi predpisom, in se odločila za pozidavo Tržnic. Gre za

dve dolgi liniji križno obokanih tržnih prostorov z opremo iz umetnega kamna. Zunanjščino in vodno stran je arhitekt obdelal z rustiko in vrsto polkrožno zaključenih oken v gladko ometanem nadstropnem pasu, na cestno stran pa s kolonadama. Približno sredi vsake linije je napravil predah v obliki loggie, ki se s stebriščem s položnim timpanom odpira na reko. Celotni kompleks je dal pokriti s streho iz masivnih betonskih strešnikov. V vrzeli med obema deloma je načrtoval monumentalni pokriti Mesarski most, ki bi povezoval tržno nabrežje s Petkovškovim nabrežjem, a tega niso izvedli. Nekoliko pozneje so se odločili povezati Tromostovje s Tržnicami, kar je Plečnik prefinjeno izvedel z malim templjem - cvetličarno (danes prodajalno spominkov) in odprto kolonado. V stiku med odprto kolonado in nadaljevanjem poteze z masivno zgradbo Tržnic je namestil vretenasto stopnišče, ki vodi v ribarnico in hkrati aludira na okrogli stolp srednjeveškega obzidja ob bregu Ljubljance.

11. Peglezen (1933-1934)

Ko se je v začetku tridesetih let Plečnik loteval načrtovanja novega ljubljanskega magistrata na Vodnikovem trgu, je hkrati uvidel pomen vstopa na bližnjo Poljansko ulico in s tem izpraznjenega ozkega zemljišča med Poljansko in Kapiteljsko ulico, kjer je do potresa stala ozka hiša, imenovana Peglezen. Kompleksa magistrata niso nikoli izvedli, za načrtovano stavbo pa je pokazal zanimanje direktor mestnega gradbenega urada Matko Prelovšek, ki je Plečniku ponudil, da bosta z ženo Elzo financirala nenavadno zgradbo. Za arhitekta je bila ozka in dolga parcela pravi izziv. Na Poljansko ulico je razvil urejeno dstopno kompozicijo z velikimi ločnimi okni v pritličju, okni s segmentnimi loki v prvem nadstropju, vrsto oken v drugem, ki se končajo v steklenjaku, obdanem s petimi pari stebrov, in z manjšimi okni v skrajšanem tretjem nadstropju. Prav na vrhu je namestil prostor za sušilnico perila, povezan z vidnim vretenastim stopniščem. Pročelje na Kapiteljsko iz funkcionalnih razlogov ni vzdržalo enakega arhitekturnega reda, tako da so okna zvrščena nekoliko bolj razgibano. Vhod v stavbo vodi na stopnišče, urejeno ob poševnici s stopnicami, oprtimi na vertikalne kovinske nosilce.

12. Ustavno sodišče, nekdanja palača zbornice za trgovina, obrt in industrijo (1925-1927)

Zbornica je novorenesančno stavbo, pozidano leta 1884, kupila v začetku 20. stoletja. Po prvi svetovni vojni so se odločili za njeno obsežno preureditev, zvišanje za nadstropje in namestitev novega stopnišča. Plečnik se je ob sodelovanju Franceta Tomažiča odločil za kar najbolj reprezentativno notranjo ureditev. Stopnišče je obdal s ploščami temnega podpeškega marmorja, vsak portal je dal izdelati po posebnem načrtu, odločilen poudarek je namenil portalu v prvem nadstropju, ki vodi v veliko sejno dvorano. Strop podesta v prvem nadstropju je kasetiran in barvno bogato obdelan. Na podestih je namestil medeninaste kandelabre z drobnimi svetili, tako da se svetloba kar izgublja v temnih marmornih površinah stenskih oblog. Stopnice je oprl na kovinsko oporo prek poliranih kovinskih letev, ki s spodnje strani objamejo stopnico, na zgornji pa nosijo ograjno letev. Na stopniščne zavoje je namestil stebre, drugo nadstropje pa zaključil z vrsto temnih marmornih stebrov in s kačastim lesenim stebrom v notranjosti podesta. Pri opremljanju je posvetil posebno pozornost veliki sejni dvorani in ob njej sobi predsedstva zbornice.

13. Hiša družine Prelovšek (1932-1933)

Plečnik je želel dati z obsežno preureditvijo poznohistoricistične stavbe Elze in Matka Prelovška vzorec, kako si zamišlja domovanje novodobnega razgledanega in vplivnega meščana. Pred vhodom je uredil novo stopnišče. Preoblikoval je vežo, odločilni poudarek celoti pa je dal z oblikovanjem in opremljanjem velikega salona. Ta je s tremi loki na dveh

stebrih ločen od jedilnice. Ob dolgi mizi je postavil visoke stole z usločenimi naslonjali za roke, v salonu pa je razmestil po grških zgledih izdelane črno pobarvane stole z rdečimi sedeži ob okrogli mizici. Oblikoval je komodo, družinski svečnik, s pločevino obložil peč, zidno omaro pa je zaprl z lesenimi vrati, ki s koničastim zaključkom sežejo visoko nad njen profilirani okvir. Knjižnico je opremil s policami za knjige, polja nad njimi pa okrasil z vezeninami pod steklom. Ob okrogli mizi je razpostavil monumentalne stole z usnjenimi sedeži in nasloni. Le kakšno leto pred preureditvijo hiše je Prelovškovim preuredil obsežen vrt ob hiši.

14. Zapornica na Ljubljani (1939-1944)

Dolga oblikovana poteza Ljubljane skozi mesto se izteče ob vodni zapornici, v Plečnikovih očeh ob slavoloku, namenjenem vodi, ki zapušča mesto. Arhitektova naloga je bila arhitekturno nadgraditi mehaniko dveh kovinskih zapornic. Prvi načrt je izdelal v zgodnjih tridesetih letih, pozneje pa ga je precej popravil in monumentaliziral tako, da se, razen samih zapornic, mehaničnih sklopov za dviganje in spuščanje sploh ne vidi. Na obeh bregovih in v sredo reke je postavil tri stolpe s poševnimi stenami, obdanimi z zidano kamnito oblogo, ki spominjajo na egipčanske tempeljske pilone. Prednje je postavil kratke dorske stebre s posodami, posnetimi po etruščanskih posodah z grifi. Za stolpi stojijo nizki jonski stebri s stiliziranimi glavami, ki nosijo prečno vez oziroma brv. Z brvi vodijo vhodi v stolpe. Ti imajo po dvoje oken na stranskih pročeljih, bogato profilirane vence pa nosijo po štirje kapiteli v vogalih stolpov. Na vsaki strani zapirajo dostop do zapornice vrata v monumentalnih portalih. Arhitektura zapornice je monumentalna, temu pa je skušal slediti z oblikovanjem parkov na Ambroževem trgu in na drugem bregu na Vrazovem trgu.

15. Stavba zavarovalnice Triglav, nekdanja Vzajemne zavarovalnice (1928-1930)

Podobno, kot je Plečnik želel s prenovo stavbe Trgovske zbornice pokazati, kakšni naj bodo notranji prostori pomembnih državnih ustanov, se mu je s stavbo Vzajemne ponudila priložnost pokazati hkrati tudi vzorčno zunanjsčino. Stavba je vogalna z gladko odrezanim vogalnim delom, v katerem je nameščen glavni vhod. Na gladkem kamnitem podstavku z mezaninom med dvema krepkima venčnima zidcema je na gosto razmestil v opeki zidane pilastre, ki jih na meji nadstropij delijo dvojni betonski venčni zidci. Nad tretjim nadstropjem sklepa stavbo friz s stiliziranimi figurami, povezanimi s trakovi, ki simbolizirajo vzajemnost, friz z otroki nad njimi pa medgeneracijsko solidarnost. Nad pritličnim mezaninom je v polja med okni namestil balustrade, deloma tudi med štiri medokenska polja bližje vogalu v vseh nadstropjih. Povsem drugačna je dvoriščna stran zgradbe. Po višini je deljena s dolgimi horizontalami balkonov, mednje pa je vdelana stolpasta dominantna podkvastega stopnišča. Od vhoda se vstopna os zalomi proti monumentalnemu stebrenemu stopnišču, napeljanemu okrog ozkega trikotnega klina. Stopnišče s podesti je umaknjeno od fasadne stene, tako da njegove lege na zunanjsčini sploh ni videti. Kakovosti stavbne zasnove je svojčas ustrezala kakovostna pohištvena oprema tako za interno rabo kot za zunanje obiskovalce.

16. Župnijska cerkev sv. Frančiška v Šiški (1925-1927, Zvonik 1931)

v razvijanju načrta za cerkev presv. Srca Jezusovega v Pragi je Plečnik okrog leta 1924 našel rešitev, ki je ob naročilu in spodbudi ljubljanskih frančiškanov dozorela do izjemno pomembne stvaritve. Arhitektu se je posrečila združitev centralne in longitudinalne stavbe ob hkratni nekoliko zastrti ekspresionistični izraznosti. Razsežni kubus cerkve, prekrit s položno dvokapnico, se z ene strani nadaljuje z zvonikom — valjem, ki raste na kvadratni osnovi, se

razvije v nadstropni stebrišči in izteče v strmi stožčasti strehi. Z vhodne strani mu daje monumentalni poudarek stebrišče štirih stebrov z odprtim timpanom, ki uokvirja glavni vhod in okenske odprtine. Simetrično ob njem vodita v cerkev stranska vhoda. Osrednji cerkveni prostor obvladuje vrsta monumentalnih opečnih stebrov, nameščenih okrog kvadratnega in poglobljenega jedra, ki pušča krog in krog razsežen obhod. Vrsta oltarjev z velikim oltarjem v osi je pomaknjena od cerkvene stene, s čimer je arhitekt uresničil načelo kristocentričnosti. Pozneje je cerkev opremil z lestenci, v povojnem razdobju pa je uredil kapelo Žalostne Matere božje, krstilnico in zakristijo.

17. Baragovo semenišče (1936-1941, nedokončano; preurejeno; 1956 arh. Anton Bitenc)

Baragovo semenišče stoji v vzhodnem delu nekdanjega ljubljanskega pokopališča pri sv. Krištofu. Pokopališki cerkvici je arhitekt leta 1934 prizidal novo župnijsko cerkev sv. Cirila in Metoda, umestitev Baragovega semenišča pa je prilagodil na novo zasnovani bežigrjski osrednji avenuji Linhartovi cesti, tako da bi se veliki pridruženi blok osrednjemu valju semenišča ravnal po uličnem zalomu na tem območju. Od velike zamisli je bil deloma uresničen le valjasti stavbni obod. Štirinadstropna kolosalna stavba se opira na zgled rimskega koloseja in angelskega gradu. Vsebovala je celice za semeniščnike, orientirani prečni trakt pa je bil namenjen v vrhnjem nadstropju kapeli, v pritličju kinodvorani in v kleti shrambam. Zunanjščina je bila poleg dveh vhodov v globokih nišah v osi prečnega objekta razčlenjena z okni in s plitvimi loggiami z balkoni na vsakih deset okenskih osi. Od vhodov vodi obodni hodnik k posameznim celicam, nadstropja pa v osi vhodov povezuje monumentalno stopnišče s stebri. Enaki stebri obstopajo podeste, tako da imamo opravka s svojevrstno arhitekturno igro stebrišča v stebrišču. Po zadnji vojni je arhitekt Bitenc objekt preuredil za potrebe Festivalne dvorane.

18. Poslovitveni kompleks Plečnikove Žale (1938-1940)

Moderni način življenja v mestih je v začetku tridesetih let silil mestne oblasti, da bi združile pokopališko dejavnost ob novem pokopališču pri sv. Križu. Plečnik je v nasprotju s tedaj običajnimi mrtvašnicami zasnoval Vrt vseh svetih, kompleks samostojno stoječih mrliških vežic v zavetju drevja in grmičevja po zgledu antičnih vrtov edikul. Prednje je postavil monumentalni vhod, med kubusa z uradi umeščene nadstropne propileje z zoženim ločnim osrednjim vstopom, ki simbolično ločujejo mesto mrtvih od mesta živih. V osi vhoda je postavil osrednjo molilnico, na stranskih stenah obdelano kot antični kolumbarij, pred njo baldahinsko streho na štirih stebrih, namenjeno javni poslovitvi od umrlega. Na videz brez reda stojijo v prostoru mrliške vežice z majhnimi notranjščini, velikimi komaj za krsto in najbližje svojce — pogrebci se zbirajo zunaj vežice v zelenem okolju. Vsaka vežica je drugačna, je arhitektova svobodna prepesnitev zgodovinskih grobnih arhitektur v razponu od preoblikovanega turškega turbeta, tumulusa in srbske zadušbine do povsem izmišljenih arhitektur. Vežice so opremljene z lestenci in križi, prilagojenimi oblikam vežic. Kompleks sklepa izvirno dekorirana in poslikana stavba delavnic.

19. Navje (1937-1938)

Zaradi posegov v staro ljubljansko pokopališče pri sv. Krištofu se je postavilo vprašanje, kam s posmrtnimi ostanki in kakovostnimi nagrobniki vidnejših Slovencev, ki so bili tam pokopani. Ena izmed prvih Plečnikovih zamisli za celoten prostor je bila pokopališče nedolžnih otrok, druga, iz začetka tridesetih let, pa je predvidevala pozidavo monumentalnega svetišča, pokopališko cerkev z grobovi najzaslužnejših Slovencev, Hram slave oziroma slovenski Panteon. Po pozidavi prizidka k stari cerkvi sv. Krištofa in Baragovega semenišča je

Plečnik izdelal načrt za spominski park, ki je dobil po starem slovanskem izročilu ime Navje. Zamisel sta izvedla arhitekt Ivo Spinčič, parkovno zasaditev pa Anton Lap. Nekaj nagrobnikov so namestili v odprto klasicistično arkadno lopo, druge ob pokopališkem zidu; nekaj so jih razmestili prosto v prostoru. Med redkimi grobovi, ki so ostali na prvotnem mestu, je bil tudi grob Plečnikovih staršev. Edini Plečnikov izvorni prispevek bi bil monumentalni bronasti križ, nagrobnik leta 1940 umrlemu katoliškemu politiku Antonu Korošču, vendar ga niso nikoli namestili. Po zadnji vojni je štiri stebre, ki so bili del njegove ureditve pročelja Glasbene matice, prenesel na na Navje.

20. Centralni stadion za Bežigradom, nekdam Orlovski stadion (1925-1941)

Po zgledu liberalnih sokolov, ki so uvedli množična telovadna srečanja, so se katoliško usmerjene skupine odzvale z ustanovitvijo orlovske telovadne organizacije. Sprva so telovadili na začasno urejenih stadionih, potem pa se je pokazala potreba po stalnih stadionskih napravah. Plečnikova zasnova Orlovskega stadiona je omogočala množične telovadne nastope, atletska tekmovanja in še številne druge prikaze in druženja, hkrati pa stopničasto urejena sedišča za gledalce. Nekoliko nepravilno zemljišče med Dunajsko in Vodovodno cesto je dal ograditi z opečnim zidom, vhode pa z vzhodne strani uredil pod razsežnim portikom z vrsto psevdodorskih stebrov, dva vhoda na zahodni strani in enega na jugozahodnem vogalu. Ob zalomu južnega zidu je postavil spominski steber z vetrnico vetrov. Ob evharističnem kongresu v Ljubljani leta 1935 so na zahodni strani pozidali veliko stebrno tribuno oziroma glorieta s teraso, obdano z balustrado, ki je rabila za veliki oltar, pozneje kot tribuna za častne goste. Tik pred vojno so do konca uredili sedišča ob tribuni na severni in južni strani ter ju sklenili z godbenima paviljonoma. Žal to izjemno delo v povojnem času vztrajno propada.

21. Cerkev sv. Mihaela na Barju, Črna vas (1937-1940)

Plečnikov nečak Karel Matkovič je bil duhovnik in je služboval na Barju. Od strica si je izprosil načrt in ga v letih tik pred vojno tudi izpeljal. Cerkev povezuje sestro in tri brate Plečnike: Jože je izdelal načrt, Marijin sin jo je gradil, Andrejevi prihranki so v veliki meri omogočili zidavo in iz Janezove zapuščine so poravnali še zadnje dolgove. Cerkev je na zunaj preprost nadstropni kubus, prekrit s položno dvokapnico. S prednje strani vodijo v povprek postavljeno cerkev stopnice na lokih skozi vitki in prevotljeni zvonik, apsida na hrbtni strani pa skriva stopnišče, ki vodi iz stanovanja za duhovnika v pritličju v cerkev. Zaradi močvirnega terena stoji zgradba na pilotih, konstrukcija pa je lahka z lesenimi polnili z okni. Notranjščina je pravo presenečenje: štiri osrednje dekorirane stebre brez kapitelov dopolnjuje dekorativna lesena konstrukcija. Osrednji ograjeni hodnik vodi do nekoliko dvignjenega oltarja, klopi so razmeščene na vsaki strani, pevski kor je ob levi stranici. Arhitekturno zasnovo je mogoče razložiti kot ponovitev osrednje ideje Narodne in univezitetne knjižnice stopnišča s poprek ležečo čitalnico, doživetje notranjščine pa z zgledovanjem pri japonskih šintoističnih templjih.